

„HÁLÁS VAGYOK AZ ISTENNEK,
HOGY ÉLETEMBEN ELSŐSORBAN
A HAZAI MAGYAR NÉPI KULTÚRÁVAL
FOGLALKOZHATTAM ”

– *Mirk Szidónia-Kata beszélgetése Pozsony Ferenc néprajzkutatóval* –

– *Az orbaiszéki Zaboláról származol, középgazda székely családból, milyen időnkig nyúlik vissza a családi emlékezet, honnan ered a vezetéknév?*

– A Pozsony családnak két ága is van, az egyik zabolai, a másik papolci. Ez utóbbi a 16. század végén nemesi levelet nyert, valószínű, az akkori honvédelemben való helytállásukért. A családnév nem arra utal, hogy valamelyik ősem a 16. században begyalogolt volna Pozsony városából Háromszékre, hanem a székely társadalomszerkezethez vezethető vissza, ugyanis az Adorjáni nemzetségnek volt egy Poson nevezetű ága. Egyike a legrégebbi székely családoknak.

A történeti emlékezetben még az is megmaradt, hogy Zabolán a család a napóleoni háború idején eljobbágyosította magát, fejét kötötte, hogy a fiúkat (sok fiuk volt) ne vigyék el idegen országba katonának. Egy 1802-es orbaiszéki zendülés forgatagában többen Moldvába menekültek, majd a Bákótól délre fekvő Klézsén leltek otthonra. A 19. század második felében Zabolán még egymás mellett éltek a Pozsony família tagjai az Alszegeben, ma is ott van a családnak a fészke. A papolci családot a második világháború után kiemelték, megfosztották mindeüktől és deportálták.

– *Zabola már néhány évszázada többnemzetiségű falu: magyarok, románok, cigányok lakják. Az a tény, hogy egy ilyen faluban nőttél fel, mennyire határozta meg világszemléleted?*

– Evidencia volt, hogy Erdélyben román többség van, a románok mellett magyarok, szászok és a napjainkban már a magyaroknál is nagyobb csoportot képviselő cigányok élnek.

Számomra is természetes volt, hogy a falumban öt templom és három etnikum van, s ez az etnikai, felekezeti sokszínűség meghatározta életemet is, kutatásaimat is.

Zabolán az elmúlt századok folyamán a székelyek mellett románok és cigányok is otthonra leltek. A Basta- és a Bethlen-féle összeírásokban (1602–1603 és 1614) már megjelentek a román családnévű személyek, a regisztrált fiatalok többsége Havasalföldről származott. Ekkor még csak szórványosan jelentkeztek, majd jelentősebb csoportjaik 1740–1760 között telepedtek le a faluban, mert a Mikes család akkorjában nagyobb méretű szövetgyártást tervezett, amihez sok juh, a juhok mellé pedig pásztor kellett. A nemesi familia így olcsó munkaerőt szolgáltató román családokat hozott a faluba. A szájhagyomány szerint oda telepítettek hat családot, ahol most a cigányok élnek, fel a dombra. Az biztos, hogy a régi román ortodox templom ikonosztásának a kapuja az 1770-es évekből – ha jól emlékszem 1777-ből – származik. Mivel nagyobb számban csak az erdélyi görögkatolikus egyház megszervezése után érkeztek ide, végig megmaradtak ortodoxoknak. A románok fokozatosan beszivárogtak a faluba, s helyüket a cigányok foglalták el a dombon, a községi legelőn.

Egészen a Ceașescu-éráig a falubeli románok szinte egytől egyig megtanultak magyarul, és használták is a nyelvet. Például, ha a románok egy magyarhoz mentek ügyes-bajos dolgukkal, magyarul szólaltak meg, magyarul beszéltek; ha magyar ment a román családhoz, akkor is magyarul beszéltek. Ebben a képletben változás következett be a '80-as évek tájékán, utasításra tudatosan váltottak, a gyerekeiknél nem támogatták már a magyar nyelv tanulását. Napjainkban ez úgy működik, hogy ha egy magyar családhoz érkezik egy román, akkor magyarul kezdődik és folyik a beszélgetés, fordított esetben pedig teljesen románul megy a dialógus. Szüleimnek jó kapcsolatuk volt a faluban élő románokkal, pár középgazda román családdal bensőséges viszonyt is ápoltak, évente legalább egyszer meglátogatták egymást, gyermekeikkel ma is tartjuk a kapcsolatot. Kölcsönösségen alapultak ezek. Édesapám, amikor nagyon rosszul volt a halála előtti napokban, több ilyen régi román barátja is eljött hozzá, elbúcsúzni tőle.

A 18. századtól cigányok is megjelentek szórványosan a faluban, a 19. század végi statisztikák már jegyzik is jelenlétüket.

– A zabolai cigányok a múlt század elejére magyar anyanyelvűekké váltak. Melyik felekezethez tartoztak, tartoznak?

- A Zabolán megtelepedett cigányok nyelvi integrációja 1867 után teljesedett ki. A 19. század végére már családon belül is magyarul beszéltek. Mivel akkor Zabolán református többség élt, a Mikes család jobbágysai pedig katolikus hiten maradtak, a korábban érkezettek a kálvinista egyházhoz tartoztak. Akik később Felső-Háromszékről telepedtek be a faluba, azok római katolikus egyházhoz tartoztak formálisan. Azonban gyerekeiket megkereszteltették, elhunytjaikat pedig lelkésszel temették el.

A cigányokat én családi berkekben ismertem meg. Nagyapám és édesapám középgazdák voltak, alkalmaztak cigány munkaerőt kapáláskor vagy pityókaszedéskor, megtanították őket bizonyos munkálatokra. Az '50-'60-as évek fordulóján még fent laktak a falu feletti dombon. Nekem természetes volt, hogy a mezőn együtt hancúrozhatunk a cigány gyerekekkel. Így a generációból nagyon sok haverem, barátom került ki közülük, sőt még druzsám is van. Zabolán ugyanis még működött gyermekkoromban a drusza intézménye, tehát az azonos keresztnévű fiúk rituális kapcsolatot létesítettek és szinte-szinte testvérnek tekintették egymást. Az én druzsám egy kemény vágású kölyök volt és a gyerek csetepatékban mindig megmentette a bőrömet. Ez kötelezettséggel is járt: ha náluk a családban haláleset volt, akkor nekem illetkoszorút vinnem, vagy legalább megemlékezni róla.

Voltaképpen a népköltészeti gyűjtéseim is úgy kezdődtek el, hogy Albert Ernő, aki a Székely Mikónak volt az igazgatója, magyartanára, bátyámat hazaküldte a téli vakációban, hogy gyűjtsön 10 helyi népdalát. Ő természetesen továbbadta a feladatot az öccsének, és nekem sikerült is 6-7-et összegyűjtenem. De hallottam az adatközlőimtől, hogy a cigányok virrasztóban balladát is énekelnek, s kimentem a dombra egyik haveremmel. Éppen haláleset volt. Nagy élmény volt számomra látni meg hallani, hogy egy pici szobában, a koporsó mellett 20-30-an imádkoznak, énekelnek, s olyan dalfüzéreket adnak elő, amelyekben nemcsak keservek, hanem balladák is elhangzanak. A cigányokkal való tudatosabb gyűjtéseim tehát már 1969-70-től kezdődtek.

A románokkal való foglalkozásom az latens volt, tehát részt vettem barátaim, szüleim barátainak sok családi eseményén, keresztelőn, temetésen vagy éppen lagzin, a helybéli románok Szent Illés-napi búcsúján, amit régebben, gyermekkoromban három napos táncmulatság követett, igazi lokális és etnikai ünnep volt. Félig-meddig tudatosan

vettem részt ezekben, de csak az 1980-as évektől kezdtem kutatóként foglalkozni. '70-től '85-ig cigány virrasztókat látogattam, dalfüzéreket, balladákat gyűjtöttem, '85 után pedig, Binder Pál, brassói történész sugallatára, a százszokkal kezdtem el foglalkozni.

- A falu társadalmi, gazdasági életét meghatározta az a tény, hogy grófi család is élt a faluban, ami az etnikai és felekezeti sokszínűség mellett hozott egy más fajta nyitottságot is.

- A falu társadalmát jelentős mértékben meghatározták a Mikesek, hatalmas birtokokkal rendelkeztek, a családi hajlékuk is egy 50 hektáros parkban található. A 18. századtól kezdődően európai híré menest tartottak, európai híré szövetséggyártást műveltek, sőt, megörökölték a bükszádi, Mikók által alapított üveghutát, üveggyárat is, tehát a helyi gazdasági-társadalmi élet motorját alkották. Azt is tudjuk, hogy már a 17-18. században kiváló kapcsolataik voltak Bécs és a hatalmi elit körök felé, folyamatosan a nyugati kultúrát továbbították és honosították meg: modellt nyújtottak lakáskultúrában, higiéniában, viseletkultúrában, gasztronómiában. Példájukkal is alátámasztható az a tény, hogy voltaképpen a székelyföldi nemesség nem élt olyan izolált életet, mint a magyar arisztokrácia, aktívan részt vett a falvak életében, épp ezért a hatása is jelentősebb volt. A Mikesek katolikus hiten maradtak mindvégig, de feleségeik legtöbb esetben reformátusok, unitáriusok voltak. Édesanyám mesélte, hogy amikor nagymamám találkozott a templomban gróf Mikes Árminné Bethlen Klementinával, akkor ott megbeszélték, mikor látogathatja meg a családjukat. Általában vasárnap délután a grófnő gyalog lement nagymamámhoz, ott teáztak, kávéztak, süteményt fogyasztottak, kicserélték olvasmányélményeiket, a könyveket is sokszor csereberélték, tehát egy bensőséges, normális emberi viszony fűzte őket a faluhoz, a falubeliekhez. Az említett Bethlen Klementina a 19. század végén átvette a Szentkereszty Stefánia által alapított kézdivásárhelyi árvaleánynevelő-intézetet, árvaházat, melyet egészen a második világháború végéig vezetett. Kevesen tudják, hogy Bethlen Klementina kiválóan fotózott is, s három lánya közül főleg Johannát tanította meg erre, aki később, 1943-ban Teleki Pál fiának, Gézának lett a felesége.

A Mikes család női tagjai a 19. század végén látták, hogy Zabola – nekik köszönhetően is – nagyon gyorsan polgárosodik, a viselet pedig kicserélődik, hagyományos textíliája eltűnőben van, így tudatosan szorgalmazták a régebbi textilhagyományok felújítását. Gyakorlatilag ez úgy működött, hogy a kastélyparkon belül, a gépészházban szövőszékeket állítottak fel, és a fiatal lányokat újra megtanították szőni. Ez a gyakorlat felerősödött Trianon után, amikor a székely ruha etnicizálódott, majd a négy év alatti magyar világban is, tehát a népművészetnek, a textilhagyományoknak, a népviseletnek a felújításában is jelentős szerepük volt. Támogatták például a betlehemezésnek a felújítását is a két világháború között. A kastélyparkon belül található svájci lakban pedig (Mikes Ármin apjának, Mikes Benedeknek a második felesége, Sophia Moser, egy svájci bankárnak volt a lánya, neki építették a svájci lakot az alpesi faházak mintájára) múzeumot rendeztek be: összegyűjtötték a helyi festett bútorokat, kerámiatárgyakat, sőt kőtárat is alapítottak. A kőtár egyes tárgyai, mint a Basa kúriának az oszlopai, kapui, ajtózata, vagy a kisborosnyói kúriának a kőből faragott késő reneszánsz tornácai bekerültek a Székely Nemzeti Múzeumba. A második világháború idején, végén kifosztották a kastélyt, a háború végén visszatért a család, s ami még megmaradt a gyűjteményből, azt is leküldték a sepsiszentgyörgyi múzeumnak, és hála istennek ott megmaradtak. Őket 1949-ben kitelepítették, a kastélyt államosították. Az 1989-es változások után visszaigényelték, visszakapták, felújították, jelenleg Mikes Ármin unokája, Roy-Chowdhury of Ulpur (Mikes) Katalin lakik ott családjával.

Háromszéken a polgárság hiányában a nemesi családok vállaltak szerepet az iparosításban is.

A Mikes családnak nem volt sok szántóföldje, kb. 100 hektáron gazdálkodtak, azokat csatornázták, alagsövezték, gőzgépekkel műveltették, továbbá mintaszerű kertészetük és gyümölcsészetük volt a falu mellett, és az erdőkitermelésben is mintát mutattak. Még a háromszéki vasúthálózat kiépítése előtt, a Kárpát-kanyarban olyan hálózatot építettek ki siklókkal, sodronyokkal, csúszdákkal, hogy nemcsak a vízválasztón túlról hozták a faanyagot, hanem innen gabonát és más terményt szállítottak Moldvába, tehát egy jelentős kommunikációs, szállítási folyosót építettek ki. A Gelence felett található zernyei völgyben hatalmas fakitermelést alapítottak, fűrésztelepet, gyufagyárat

működtettek. Mikes Ármin 17 km hosszúságú erdei vasutat is épített. Máskülönben a hétköznapi életben visszafogottak voltak, az ember azt gondolná, hogy pazar életmódot folytattak, de ők is elfogyasztották a tárkonyos pityókalevest, tehát legtöbbször a helyi gasztronómiai kultúrával éltek ők is. Az ünnepeiket is általában a visszafogottság jellemezte.

- Székely családok általában minden generációból továbbtanítottak egy gyermeket. Téged is eleve értelmiségi pályára szántak?

- Édesapám gazdálkodó családból származott, őt is gazdasági pályára szánták. Nagypám Bécsbe akarta küldeni egyetemre, ahová be is iratkozott, de jött 1944 és a bécsi tanulmányok elúsztak édesapám számára. A családból így a hűgát tanították tovább, belőle pedagógus lett. Édesanyám ágán egy armalista családból származom, ott magasabb fokú igény volt az elit kultúra iránt, minden generációból több gyermeket tanítottak. Édesanyám (lánykori neve Kovács Erzsébet) egyik őse, Kovács József, a 18. század idején elkísérte gróf Teleki Sámuel nyugati egyetemi peregrinációjára, így fontos szerepet játszott a hírneves Téka értékes könyveinek megvásárlásában, valamint a Nagyenyedi Református Kollégium újraépítésében, működtetésében.

Nagyanyámék például tizenketten voltak testvérek, nagymamám 1920 után csak 2-3 testvérével maradt itthon, a többiek Budapesten mind továbbtanultak. Református lelkész, közgazdász, katonatiszt származott innen. Számomra természetes volt, hogy a rokonságon belül földet művelünk, állatot tenyészünk, szószékről prédikálunk. Szüleim látták azt, hogy bátyámnak is, nekem is forog az eszem, s édesapámnak az volt a titkos álma, hogy belőle állatorvost, belőlem pedig agrármérnököt fog faragni. A testvérem el is végezte az állatorvosit, én pedig úgy választottam pályát, hogy én is az agrárium közelében maradtam. A '62-es kollektivizálás után egyértelművé vált, hogy a család alól a létalapot, a földet kihúzták, s ez már nem jelenthet biztos megélhetést, életstratégiát. A falumbeli középgazda családok igyekeztek továbbtaníttatni a gyermekeiket, praktikus szakmákat adni fiataljaik kezébe. Ki szeretném emelni még azt, hogy Zabolán akkor egy kiváló, Bolyai egyetemet végzett tanári közösség tanított Bartos

Jenő vezetésével, iskolamúzeumot is alapítottak, s alaposan felkészülhettünk bármelyik középiskolára.

Én végül Kovásznára iratkoztam be.

- *Miért választottad Kovásznát Kézdivásárhely vagy Sepsiszentgyörgy helyett?*

- Édesapám a kézdivásárhelyi Kantában működő Római Katolikus Gazdasági Iskolában tanult, nagynéném szintén ott végezte a tanítóképzőt, bátyám pedig Sepsiszentgyörgyön járt középiskolába. Szüleim nem szóltak bele választásomba, habár szerették volna, ha a bátyám nyomdokain én is a Székely Mikóban tanulok tovább, de a testvérem bentlakó volt, s hallottam tőle, hogy egy kicsit Móricz Zsigmond-osra sikeredett, Nyilas Misi-s volt a bentlakási élet akkor, ami taszított engem. Inkább vállaltam az ingázást az 5-6 km-re fekvő Kovásznára. Kemény felvételi volt 1970-ben, közel tízen voltunk egy helyre.

Kiváló pedagógusok oktattak akkor ott, és ennek a híre eljutott a környező falvak iskoláiba is, a nagyobb barátaink, ismerőseink jöttek a hírekkel, osztották meg tapasztalataikat. Engem vonzott az a tanári grémium, ami ott akkor koncentráldott Kovásznán. Egytől-egyig tehetséges, alkotó emberek voltak, kiemelném közülük Fábíán Ernőt, Gazda Józsefet, Gazdáné Olosz Ellát, akik nem középiskolás szinten tanították az anyagot, de ott volt még Szabó Gyula, a későbbi osztályfőnököm, aki matematikát tanított, vagy a pusztinai származású Eröss Péter magyartanár, Zsuffa Zoltán és felesége, Miskolczy Vera.

- *Ez a tanári gárda a pályaválasztásodra is kihatott?*

- Két párhuzamos osztály működött akkor, egy humán és egy reál, én a másodikat választottam, oda is jutottam be. Az első osztályfőnöki órán az oszink megkérdezte mindenkitől, hogy kit tekint példaképének. Az osztály legalacsonyabb tanulójaként én jelentkeztem elsőnek, mondtam, hogy Orbán Balázs. A katolikus plébánostól kaptam meg a Székelyföld leírását, s valamikor 1969-70-ben el is olvastam, s elhatároztam, hogy ez az a modell, amit életemben szeretnék folytatni és követni.

Tanáraim közül Gazda József a magyar irodalmat és a világirodalmat tanította, arra nevelte a diákjait, hogy alkotó módon fogalmazzák meg

véleményüket, a szövegek elemzéséhez, értelmezéséhez pedig rengeteg módszertani segédletet nyújtott. A felesége, Gazdáné Olosz Ella, európai rangú képzőművész, látta a népművészeti érdeklődésemet, rögtön mellém is állt, elhalmozott szakirodalommal. Hatalmas könyvtárunk volt: ő adta kezembe először a néprajztudomány klasszikus műveit: a Malonyai-féle ötkötetes népművészetet, a Viski-féle négykötetes magyarság néprajzát, Balázs Mártonnak a háromszéki kötetét és a Konsza Samu-féle gyűjteményt.

1968-ban Ceaușescu a prágai eseményeket követően ideológiai és kulturális nyitásra kényszerült, s ezt a lazítást használta ki az erdélyi magyar értelmiség. Csíkbán, Háromszéken is emlékházak, múzeumok alakultak (például a csernátoni múzeum), szobrokat állítottak, kulturális egyesületek jöttek létre, benne volt a világunkban a helyi kulturális értékek, örökség iránti érdeklődés és megbecsülés. Ekkor alakult a Kriterion Könyvkiadó is, ahol rengeteg szakszerű néprajzi, történelmi, honismereti kiadvány jelent meg.

Diákkoromban a Gazda házaspár nemcsak szakkönyvekkel látott el, hanem Gazda József például ideadta egyik nyugati útján vásárolt kis magnóját is, hogy az írásban lejegyzett balladák dallamait is rögzítsem, szóval, önzetlenül támogattak. Fábián Ernő pedig tényleg egy szárnyaló értelmiségi filozófus volt, aki a társadalmat, a kultúrát mélységében látta. Azon derültünk a legjobban, amikor felettesei „rásózták” a tudományos szocializmus tantárgyat, de annak keretében mindig csak Hegelig, a hegeli dialektikáig jutott el.

Olyan emberek vettek körül, akik támogatták érdeklődésemet, de ennek lett később egy nagyon faramuci következménye is: 1977-ben behívtak és arról faggattak, hogy hogyan kezdtem el gyűjtéseimet, kik láttak el szakkönyvekkel. Életem első és utolsó két-három sorát akkor írtam le. Egy szervező jellegű találkozó volt, én végül azt írtam le, hogy szakmai biztatást és tanácsokat kaptam gyűjtéseimmel kapcsolatban tanáraimtól; már tudtam jól, hogy azt, hogy könyveket is adtak nekem, veszélyes lenne elmondani vagy leírni. Rá egy évre vettek elő még egyszer s utoljára, akkor már Kolozsváron, miután bejutottam az egyetemre. Másodév elején behívtak, s voltaképpen kolozsvári tanáram, diáktársaim kifürkészésére, besúgására akartak kényszeríteni. Hivatkoztak az előbbi megkeresésre (akkor én egy éjszakai utazás után értem haza hajnalban Zabolára, s 7-kor be is hívtak a zabolai örsre,

meg is voltam ijedve, fáradt voltam, félttem), de 1978-ban már egyértelműen közöltem: ha háborús bűnös vagyok, lőjenek le, de én az életemet becsületesen akarom megélni, és ezt a pályát nem vállalom, annak ellenére, hogy sok-sok lehetőséget meglebegtettek előttem. Kaptam két hazait balról-jobbról, egy fenékberúgást, de utána nem hívtak be soha többet. A helyzet pikantériája, hogy akkor, amikor életem legbátrabb döntését meghoztam, elterjesztették, hogy besúgó vagyok, s a diáktársadalomban kapcsolatrendszeremet teljesen megromtották. Később pontosan megtudtuk, hogy ki terjesztette, egy olyan kollégánk, aki árvaházban nőtt fel, mivel ott éhezett, élelmiszert vett magához egy üzletben... Az pedig világossá vált utána, hogy követnek, és az apparátus folyamatosan figyeli életemet, munkámat.

Még annyit mondanék el szakmai pályám alakulásáról, hogy 1974 januárjában-februárjában iskolánkat meglátogatta Fazekas János, ilyen fekete priccses nadrágban, bekecsben. A hazai magyar politikai elit tagjait ugyanis gyakran a kovásznai szívkórházban kezelték. Bejött a végzős osztályba és megkérdezte mindenkitől, hogy mi akar lenni. Én mondtam, hogy néprajzkutató. Meghökkenett egy kicsit, de mondta a titkárának meg a tanárainknak, hogy mellém kell állni. Tudtuk, hogy abban az évben, 1974-ben jött haza Budapestről Salamon Anikó, aki az ideológiai lazítást kihasználva Pesten végzett néprajzot. Ő volt az egyetlen, aki a második világháborút követő időszakban szakképzett néprajzusként végzett, és Gazda Klára, aki néprajzból doktorálhatott ugyanazokban az években. Én Salamon Anikóval felvettem a kapcsolatot, s így megtudtam azt, hogy ki lehet menni Magyarországra olyan szakra, amiből nincs itt a hazai egyetemeken. Hát a néprajzot választottam, mert itt az országban nem volt ilyen választási lehetőség. Tanáraink mozgásba is léptek, és Fazekas Jánoson keresztül megpróbálták elintézni a lehetetlent, hogy kijussak az ELTE-re. Hát, szinte-szinte sikeredett is... Végül nem felvételiztem sehová, igaz, Iași-ban körülnéztem, mert ott volt szociológia szak, de nem tetszett nekem, aztán érettségi után közvetlenül elvittek munkaszolgálatos katonának. Sokszor az intelligensebb tisztjeim kérdezték is, hát te hogy kerültél ide? Băi, ai cântat în biserică? Hé, énekeltél a templomban? Olténiába vonultattak be, ahol együtt voltam moldvai, olténiai, bánáti emberekkel. Előbb-utóbb kisült, hogy mindenkinek volt

valami szeplője: görögkatolikusok, zöldinges unokák, határátlépők, szóval többen „énekelhettünk” a templomban!

- *Mennyire tudtál románul?*

- Én már gyermekkoromban jól megtanultam, mert édesanyámék elküldtek néhányszor Bodzaforduló környékére színromán falvakba és tábortokba. Emellett, amikor elemisek voltunk, román nyelvű pedagógusokat is befogadtak lakásunkba kvártélyba, hogy tanuljunk, tudjunk kommunikálni.

A hadseregben lehetőséget nyertem, hogy megismerjem Olténiát, Havasalföldet, hiszen a Balta Ialomiței-től egészen a Duna-csatornáig, mindenhol voltunk. Pár hét alatt beleszoktam a keményebb fizikai munkába is. A Déli-Kárpátokban utat építettünk, lehetőleg télen, nyáron pedig forró vidékekre vittek. Megedződtem. A románok nagyon barátságos emberek, szeretettel fogadtak, etették-itatták a katonákat. Később vissza is tértem, az olténiai halottkultusszal és esővarázsló rítusokkal foglalkoztam.

A katonaság után hazajöttem, törtem a fejem, hogy mit csináljak tovább. '76 februárjában aztán szüleimet meglátogatta egy rokon fiú a menyasszonyával, mindketten filológiát végeztek Kolozsváron, s elmondták, hogy a kolozsvári magyar szakon lehet nyelvjárást hallgatni Márton Gyulával, nyelvtörténetet Szabó T. Attilával, általános néprajzot, etnobotanikát Péntek Jánossal, van egy folklorista is, aki rendszeres folklórt ad elő... Gondoltam, ha ennyi néprajzi tantárgy van, akkor nekilátok: 1976-ban megpróbáltam, de vonal alatt kiestem. Keményebb nyelvészetet és irodalmat kellett megtanulnom. Akkor az unokabátyám, Fejér Miklós mellém állt, és a következő egy évben, '76 őszétől '77 tavaszáig felkészített a felvételire. Máskülönbén ő Márton Áron szűkebb baráti köréhez tartozott, Venczel József családját is támogatta, amíg Venczel börtönben ült.

- *Melyik ágról volt rokonod?*

- Apai ágról. Egyébként őt is letartóztatták 1956 után, börtönbe került, utána csak falusi iskolákban taníthatott, végül magánórákból, alkalmi munkákból tudta eltartani családját. Elvitt magával Gyulafe-

hérvárra is a Trabantjával Márton Áron püspök úrhoz, a kertjében sétáltunk.

Egyetemre való felkészülésem alatt a családi, háztáji gazdaságban dolgoztam, akkor nem lehetett senki munkanélküli, a munkakerülőket üldözték, s ezt ki is használták, amikor behívtak 1977 tavaszán egy reggel az örsre. Kiemelném, hogy ugyanakkor nótázták meg Szikszai Jenő magyartanárt Brassóban, Czegő Zoltánt Szentgyörgyön, Haszmann Pált Csernátonban (mivel idős volt, őt agyvérzésbe is kergették), Zsuffa Zoltán matematikatanárt Kovásznán. Szervezett megfélemlítési akció volt, melynek én voltam akkor a legfiatalabb szereplője.

- *Miért figyeltek fel rád?*

- Gimnazista koromban Haszmann Pál megkereste szüleimet, hogy támogassák gyűjtéseimet. Kezdetben a családi házban tartottam az összegyűjtött anyagaimat, aztán a szüleim nekem adták a szomszédos telken levő, régi falusi házat, ami akkor 100 éves volt, és abban berendezhettem gyűjteményemet, úgymond tájházat alapítottam.

Ezt a tájházat kezdték látogatni 1973–74-ben magyarországi szakemberek, érdeklődők: Barna Gábor, László Gyula, Kónya Ádám, Csilléry Klára, Lackovits Emőke, Gazda Klára és sokan mások. Mindez az elvtársak figyelmét rám terelte.

- *Végül magyar–orosz szakra jelentkezél, hogy került a képbe az orosz nyelv?*

- Akkor a kolozsvári egyetemen monoszak nem létezett, tehát a magyar nyelv és irodalom szak mellé kellett választanom egy idegen nyelvet is. Zabolán mi csak orosz nyelvet tanultunk, nagyszerű tanárunk volt, Balogh Andor, aki az orosz fogságban kitűnően megtanult oroszul, és nagyon jó módszerei is voltak a nyelvtanításban. A középiskolában szintén jó orosz nyelvtanáraim voltak, ezért magánórát nem kellett vennem. Az egyik orosz szakot végzett falumbéli nemzedéktársam, Benedek Ilonka pedig átadta a legszükségesebb irodalmat, kézikönyveket, és így simán beszéltem az egyetemre. Amúgy szerettem az orosz klasszikus kultúrát, gyermekkoromban sok mindent el is olvastam a klasszikus irodalomból.

- *Kik voltak a tanáraid a magyar szakon, akik meghatározták szakmai fejlődésedet?*

- Az egyetemen akkor történt egyfajta őrsgépváltás, Szabó T. Attila, Szigeti József nemzedéke nyugdíjba ment, de még olyan kiváló tanárok oktattak, mint Antal Árpád, aki szülőföldemen született, egyik öccse, Antal István egyébként édesapám osztálytársa volt a kantai mezőgazdasági iskolában. Antal Árpád fiatalkorában nagyszerű folklórgyűjtéseket végzett, fontos publikációkat jelentetett meg háromszéki gyűjtései alapján, kiváló filológus volt. Én a legépelte balladagyűjtéseimet elsősorban neki mutattam meg.

- *Volt már írógéped? Akkoriban nem lehetett csak úgy vásárolni...*

- Ez egy külön történet. Középiskolás voltam, amikor szüleim támogatták, hogy vásároljak egy írógépet. Édesapám odatett, hogy az eke után a szántáskor a tormát szedjem össze; hát végül egy nagy szekérrel gyűlt össze, mamám pedig javasolta, hogy azt adjuk el. Levitt a patakra, megmostuk és kimentünk a kovásznai piacra, ahol a kofák árfolyamát aznap nagyon leütöttük! Eladtam az egészet, és akkora summát kaptam, hogy szüleim még kicsit kipótolták, s megvehettem belőle egy írógépet. Bementem a kézdivásárhelyi írógépjavitóhoz, aki egy brassói szász mesterember volt. Alig értem fel a pultját, mondtam neki, hogy írógépet szeretnék vásárolni. Áthajolt: te, fiam? Megtetszett nekem egy kis Hermes svájci gép, kérdezte, van-e elég pénzed fiam, mondtam, hogy van. Felajánlotta, hogy hazavisz engem Zabolára, neki Brassó felé mindegy, hogy merre megy... Nem volt biztos a dolgában, így hazavitt a szüleimhez, akik jelezték, hogy becsületes munkával szereztem meg az arravalót. Azt az írógépet aztán vihettem a rendőrségre az 1980-as években, mikor évente kérték a lenyomatát.

De visszatérve az egyetemi évekhez, balladáimat már legépelve mutattam meg Antal Árpádnak, ő irányította tovább a balladagyűjtéseimet, s végül az ő filológiai tapasztalata, útmutatásai kellettek ahhoz, hogy a szakdolgozatomat megírjam. Igaz, azon egy más irányító neve szerepelt. Voltaképpen a szakdolgozatom képezte az 1984-ben megjelent első gyűjteményemnek is az alapját.

Az egyetemen Péntek János kiváló általános etnológia órákat tartott, más tájegységek fele is terelte az érdeklődésem, hiszen szakmai

kirándulásokat szervezett Kalotaszegre, Mezőségre, sőt a pedagógiai gyakorlatunkat is az ő irányításával szerveztük meg Magyarországon, Mezőség közepén. Összességében azt mondhatom, hogy a kolozsvári magyar tanszéken az oktatók akkor nagyon alapos filológiai oktatást valósítottak meg.

- *Milyen volt a hangulat az egyetemi városban?*

- Akkor már a pesti táncházak hangulata és gyakorlata is eljutott Kolozsvárra, a Könczei család pedig kezdeményezte, hogy itt is létesítsenek táncházat. Emlékszem, hogy első lépésben a Monostori úton, a sörgyáron túli, vidékiesnek tűnő kultúrotthonban kezdődött, de ott nemcsak diákok, hanem kalotaszegi, mezősegi, széki, tehát falusi származású fiatalok is részt vettek. Majd Zakariás Erzsébet kezdeményezésére gyimesi táncház is létrejött a Vasas klubban, tehát két táncház is megkezdte működését. Mindnyájan éreztük, szervezők, résztvevők, hogy megkülönböztetett figyelemnek örvendenek ezek az intézmények. Közben egy olyan táncházas elit termelődött ki, amely leszállította a táncot a színpadról, utána pedig oda vissza is vitte; voltaképpen a falusi fiatalok távozását is ez valamilyen formában előidézte.

Amikor beiratkoztam az egyetemre, Gagyai Jóskákék utolsó évesek voltak és olyan találkozókat szerveztek, amelyek a kolozsvári értelmiségi rétegnek, szakmai elitnek a megismerését tették lehetővé. Valahonnan innen nőtt ki a *Korunk* társadalomnéprajzi körének a kezdeményezése is. A *Korunk*nál akkor volt egy kiváló, zseniális ember, szerkesztő, Aradi József, aki soha nem exponálta magát, de meghatározta ennek a lapnak, körnek a működését. A szerkesztőségben minden szombaton találkoztunk, ahová kiváló kutatókat, egyetemi tanárokat hívtak meg. Ezt a kört szakmailag Nagy Olga és Péntek János is felvállalta. Gyakorlatilag egy olyan rendszeres képzésben vehettünk részt, melynek keretében olyan kiemelkedő kutatók tartottak előadásokat, mint Imreh István, aki a bálványosváraljai kutatásairól beszélt, Egyed Ákos a polgárosodó Erdélyről, Nagy Olga a mesekutatásairól, az élettörténetekről, Salamon Anikó pedig a népi hiedelemvilágról, élettörténetek jelentőségéről. Nekünk, diákoknak minden alkalommal egy-egy klasszikus tudományos művet kellett bemutatnunk. Ebbe a

körbe jártak mindazok, akik most a hazai néprajzkutatásnak a sűrűjében járnak: Keszeg Vilmos, Tánczos Vilmos, Zakariás Erzsébet, Könczei Csilla, Hajdú Farkas Zoltán, Székely Levente, Török Csorja Viola, utóbbiak később a táncházmozgalomnak és a zenekutatásnak lettek a megalapozói.

- *Akkor ismerted meg személyesen Kallós Zoltánt is?*

- Igen, munkáit már korábban forgattam, ismertem, hiszen a *Balladák könyve* már 1970-ben megjelent, de vele végül is egy kolozsvári kerti mulatságon találkoztam először. Főleg zenészekből, táncházásokból álló, fiatal társaság gyűlt össze akkor bográcsolni a Rákóczi úton, egy családi kertben, s ott beszélgettem vele arról, mivel is foglalkozom. Messzemenően támogatta háromszéki gyűjtéseimet, sőt, azt javasolta, ha van időm, menjek át Moldvába is. Nagyon segítőkész, önzetlen ember volt, kaptam tőle magnót, kazettákat, ami ugye, nagy dolog volt azokban az időkben. De elvárta azt is, hogy gyűjtőutaimról visszatérve megmutassam az eredményeimet is. Van egy nagyon kedves történetem ezzel kapcsolatban: Gelencén, Felső-Háromszéken megtaláltam egy igen ritka, régi, klasszikus balladánknak, a *Hajdúkkal útnak induló leánynak* a változatait, majd Lemhényben a juhait kereső pásztor zenés, táncos, pantomimikus változatát. Kallós Zoltánt ugrattam, amikor rákérdeztem, hogy vajon hol gyűjthetem ezeket az alkotásokat. Hümmögött: nem Kalotaszeg, nem Mezőség, rám néz: csak azt ne mondd, hogy Székelyföldön gyűjtöttem! Nem gondolta, hogy Székelyföldön még meg lehet találni ezeket a balladákat.

- *Viszonylag kevés gyűjtése van Székelyföldről, a Balladák könyvében is csak moldvai, gyimesi, mezőségi és kalotaszegi balladákat közölt.*

- Igen, ez valóban így van, de azért a legarchaikusabb településeinket rendszeresen meglátogatta, például Lövétét és Szentdomokost.

- *Nem zavarta, hogy az ő adatközlőit is felkeresed?*

- Támogatta, hogy menjek át Moldvába, folytassak kutatásokat, és egyáltalán nem zavarta, hogy meglátogatok olyan adatközlőket is, akiktől ő már jelentős anyagot gyűjtött. Tudni kell azt is, hogy az 1980-as évek elején már csak olyan emberhez mehettünk, aki találko-

zott magyar folkloristákkal és tudatosan vállalta az ezzel járó kockázatokat. Általa ismertem meg többek között Lőrinc Györgyné Hodorog Lucát is.

- *Mit tudtál gyerekkorodban a csángókról?*

- Én csángókról nem hallottam soha, de arról igen, hogy Moldvában magyarok élnek. Jó kapcsolatokat ápoltak a zabolaiak a moldvai magyarokkal, de ezt az etnonimát, hogy csángó, nem hallottam szülőfalumban. Azt tudtam, hogy Gyöngyösi bácsi Gorzafalváról minden ősszel érkezik szőlővel meg fazekas portékákkal, nálunk hál meg, és mi repültünk az örömtől, hogy szőlőt hoz nekünk, a szomszédság pedig annak, hogy szilvaízes bögréket tudtak vásárolni, hisz Zabolán már közel száz évvel azelőtt megszűnt a fazekasság (Páván, a szomszéd faluban pedig később, csak a '60-as években). Tehát én moldvai magyarokról tudtam gyermekkoromban. Apám egyszer beszekerezett pityókával és deszkával Gorzafalvára, s vitt minket, engem és bátyámat is magával. Olyan világ volt ott is, mint idehaza: a falu felső fele magyar, a falu alsó fele, a hídon alul, ortodox román. A moldvai magyarok akkor a román megnevezést még nem ismerték, ők az oláh etnonimát használták.

Tehát én moldvai magyarokról hallottam családon belül és a családi kapcsolataink révén is, hiszen személyes kapcsolataink is voltak velük, majd az 1970–80-as években a moldvai csángó falvakból sokan kijártak Székelyföldre pityókát szedni a kollektív gazdaságokba, s akkor hozánk is érkeztek onnan.

- *Egyetemistaként jártál először Moldvában?*

- Nem, már korábban, középiskolás koromban is, a Gazda házaspár irányításával. Ők gyakran megfordultak azon a vidéken, még a nászútjukat is Moldvában töltötték. Kiemelném, hogy Gazda József nagyszerű fotókat készített az '59-es nászútjuk idején, Gazdáné Olosz Ella pedig részt vett az '50-es években megszervezett moldvai alapkutatásokban. Nagyon szép tárgyi gyűjteménye is volt a családnak: gorzafalvi kerámiák, moldvai textíliák díszítették kovásznai lakásukat. Olosz Ella később egy kis tanulmánykötetet is megjelentetett a moldvai hímzésekről, öltésmódokról. Ők is biztattak, hogy látogassak Moldvába,

mert az ott élő magyaroknál még archaikusabb kultúrárt találok, mint Háromszéken. Sok-sok információt és kapcsolatot nyertem általuk.

- *Mi volt az első meghatározó élményed Moldvában?*

- A hetvenes évek végén kezdtünk ismét átjárni egyik sepsiszentgyörgyi kolléganőmmel. Eleinte főleg búcsúba mentünk ki, ahol általában a moldvai vendégszeretetre alapoztunk: a helyiek a búcsú végén megfogtak, elvittek, megebédeltettek, lakásukban pedig rögtön bensőségebb kapcsolatot tudtunk kialakítani.

Lészpeden volt az első emlékezetesebb élményem, történetem: Anna-napi búcsúra mentem, a főúttól felfele, de az úton keresztül rendőrkoron volt. Én sohase tudtam úgy felöltözni, hogy teljesen belesimuljak az ottani világba, viseletkultúrába, ezért vásároltam egy ölnyi lilomot és azt az arcom előtt fogva próbáltam átjutni a szűrőn. A hátizsákomban ott volt a magnó, a fényképezőgép, dobogott a szívem, szökött ki a helyéről, Úristen, hogy megyek át a kordonon??? Csodácsodájára, átengedtek. Hallottam még fél füllel, amikor az egyik megjegyezte: jobb volna, ha ez a legény is a leányoknak vinné a virágot, nem pedig az oltárra! Megnyugodtam, s ahogy elértem a templom előtti útkereszteződést, balra betértem Rácsilla felé. Ott a padon 6-8 népviseletbe öltözött leány ült, mindegyiknek adtam egy szál virágot, egyet pedig elvittem a templomkertben lévő oltárhoz.

A búcsú után a Deák házaspár hazavitt, ott voltak minden faluból rokonok, barátok, például az egyik asszony a klézsei Demse családból származott (onnan egy Demse pap 1945 után Dunántúlra költözött), a férje Klézsén szűcsmester (cojocar) volt. Rögtön 3-4 falura kiterjedt a kapcsolatháló, gyakorlatilag kézzel kézre adtak engem a barátok, az ismerősök, s ez a kapcsolatrendszer további terepmunkáimban is sokat segített. Természetesen akkor elsősorban a magyar nyelvű folklór érdekelt, válogatás nélkül gyűjtöttem, mert már tudtam a tanáraimtól, hogy minden, Moldvában magnóval rögzített szövegnek nyelvemlék-jelentősége, funkciója van, szóval igyekeztem minden anyagot felvenni. De a tárgyi kultúra is megragadott, elkezdtem habzsolni, s minden kicsi pénzemen valami darab textíliát igyekeztem megvenni.

- *Egyetem után Kézdivásárhelyre kerültél tanítani.*

- Igen, 1981-ben helyeztek ki, és 1990-ig tanítottam ott. Szerettem az állandóságot. Diákkori barátnóm, Jeney Katalin Rita utánam jött Székelyföldre. Édesanyja, Jeney Lám Erzsébet grafikus, textilművész az '50-es években részt vett a moldvai alap kutatásokban, ugyanis a dr. Kós Károly-féle csapatot nemcsak folklorista diákok, hanem képzőművészek is elkísérték. Az is érdekes történet, hogy dr. Kós Károly maga is fotózott, Szabó Tamással is fotóztatott, de ugyanakkor nagyon szerette a vonalas rajzot, s ez a diákcsoport akvarellezett is. A moldvai kötet rajzain anyósomnak és barátnőjének a szignóit elég gyakran fedezem fel.

Így a feleségem révén már a diákéveim alatt betekinthesem az '50-es évekbeli moldvai kutatásokba. Katri egyébként előttem is járt Moldvában barátaival, édesanyjától pedig sok mindent hallott, látott.

1982-ben esküdtünk meg, nagy nehezen sikerült őt is a város közelébe hoznunk, végül a kézdivásárhelyi csavargyár exportjáért felelt, azt irányította. Több idegen nyelvet ismert, s ott pedig szükség volt nyelvtudására. Az édesanyja egyébként Lám Bélának volt a lánya, anyai nagymamája pedig Szentpéterváron született, így a szláv-orosz vonal a családi életemben újra megerősödött. Kézdin alapítottunk családot, ott született a két lányunk is, Viola 1987-ben, Bori pedig 1990 tavaszán.

Kézdivásárhelyi éveink alatt jól képzett, a népi kultúra, a táncmozgalom iránt igazán érdeklődő fiatalokkal kerültünk össze egy csapatba, ott volt például Deák Gyula, a későbbi Háromszék együttes alapítója és Ocskai Gábor. Néptáncgyűttest alapítottunk, rengeteg honismereti túrát szerveztem diákjaimmal, s ilyenkor igyekeztem pótolni mindazt a tudást, amit akkor az órákon nem lehetett elmondani.

- *Több alkalmad is adódott Moldvába menni.*

- Nagyon sok olyan moldvai csángó fiatalot ismertem meg, akik székelyföldi szakiskolákban tanultak. Ennek is megvan az előzménye: egy diószéni búcsúban beszédbe elegyedtem ottani fiatalokkal, akik kérdezték, hogy honnan jöttem: Magyarföldről vagy az erdőn túlról. Mondom, csak innen, az erdőn túlról és hogy melyik városban vagyok tanár. Szeptember 15-én hív egyszer a kapus, hogy tanár úr, megérkeztek a nyámjai. A déli falvakból egy osztálynyi gyerek kijött az

évkezdés napjára, szülőkkel, tarisznyákkal, átalvetőkkel, mindenfélével! Átmentem a csavargár igazgatójához, Jakabos Csabához, aki kiváló ember volt, mondom: Csaba ott van 25 gyermek szülőstől a kapuban, mit csináljunk? Felhívta az ipari minisztériumot, kért még egy szakiskolai osztályt, megkaptuk, beirattuk őket. Nagy bravúr volt ez akkoriban! Legtöbben ott végeztek, közülük három katolikus pap is lett, sokukat én tanítottam meg írni és olvasni magyarul.

Általuk is tudtam gyarapítani moldvai kapcsolataimat, mert részt vettem ezeknek a gyerekeknek a családi eseményein, keresztelőkön, esküvőkön, lakodalmakon, temetéseken.

Sok segítséget kaptam tőlük, mert akkor már egyre nehezebb volt gyűjteni Moldvában. Velük is mentem, konspiratív módszerekkel, este érkeztem, reggelig ki sem dugtam az orromat a házukból, napvilág nem mentem ki a faluba. Bátran vállalták sokan, hogy fogadnak. Nekem a legnagyobb élményt akkor Lőrinc Györgyné Hodorog Lucával való találkozásaim jelentették, mivel amikor ő exponálta magát a székelyudvarhelyi és más tévés Kaláka-műsorokban, táncházakban, találkozókön, akkor otthon megszégyenítették, a templom előtt pellengerre állították, házkutatást tartottak szobáiban, felpofozták, mindent elkövettek, hogy megfélemlítsék. Tulajdonképpen ugyanazt művelték el velem, mint velem '78-ban: erőszakosan zaklatták, majd az erdélyi táncházások körében elterjesztették róla is, hogy besúgó, hogy beépített ember. Ennél jobban erkölcsileg egy embert nem igazán lehet leépíteni, ezt korábban a magam bőrén is megéreztem. Voltaképpen akkor határoztam el, hogy monografikus eszközökkel fogom az ő folklórtudását feltérképezni. Már Kallós Zoltánnak sem volt annyi lehetősége kijárni, mint nekem, hiszen én Kézdiról egy-másfél óra alatt autóval már bent voltam Moldvában. Órák után délután ott gyűjthettem, este pedig vissza is jöttem Kézdivásárhelyre.

Hodorog Luca nagyformátumú ember, személyiség volt, tudatosan építette folklórtudását; amikor valamire rákérdeztem, s motoszkált valami, a következő találkozásra már füzetébe le volt jegyezve. Amit a legjobban fájlok, hogy volt neki 2-3 füzete, azokba leírta román betűkkel folklórtudásának, a szövegeknek egy részét vagy azoknak kezdősorait, azonban ezek a füzetek '90-ben eltűntek. Valószínűnek tartom, hogy akik kivitték őt Magyarországra, ápolták meg eltemették, azoknál lehetnek. Én csak azt szeretném, hogy minél előbb közöljék.

Luca nénivel hosszú-hosszú interjúkat is készítettem, de azok egyszer „mágikus” körülmények között eltűntek a lakásomból. Sajnos csak egy kazetta maradt fent, az ő életútját meséltettem el vele, és az lett volna a fő célom, hogy a tudása mellett az életpályáját is rögzítsem, értelmezsem.

Visszatérve még a kézdivásárhelyi évekre, mindenki tudta kollégáim közül is, hogy mivel foglalkozom, hogy átjárok hetente Moldvába. Volt egyszer egy tréfás jelenet is: 1988-ban Bákóban szerveztek egy fejtágítót tanárok számára, és az olténiai igazgató kereste a jelentkezőket. Mindenki rám nézett: végre itt az alkalom, hogy hivatalosan is mehessek. Bákó központjában a legfényesebb szállodában szálltam meg, természetesen, minden délután valamelyik közeli faluba jártam ki.

– 1984-ben jelent meg az első önálló köteted, az *Álomvíz martján című háromszéki balladagyűjteményed. Előtte is publikáltál már?*

– Cseke Péter a *Falvak Dolgozó Népét* szerkesztette és ott egyetemistaként többen közöltünk recenziókat, híradásokat. Nekem akkor Antal Árpád irányításával egy publikációm is megjelent a *Nyelv és Irodalomtudományi Közleményekben*, az Akadémia szakmai periodikájában, de a *Korunkban* is közöltem a cigány virrasztókban élő balladaéneklésről. A NyIrK-ben megjelent írással kapcsolatban kiemelném, hogy Háromszéken több faluban megtaláltam a hajdúkkal induló leányballadájának a helyi változatait. Megmutattam Kallós Zoltánnak, megnéztük a szakkönyvekben, az egyik legritkább magyar népballadáról volt szó. Akkor mosolyogva elővette gyűjtéseit, neki is volt moldvai változata, amit még nem is közölt és nem is jelent meg a *Balladák könyvében*. Önzetlenül ideadta, s akkor végül a háromszéki-moldvai változatokból publikáltam egy olyan tanulmányt, ami a szakmában is sikert jelentett. Az első nagy szakmai elégtételt számomra a Kriterionnál megjelent, *Álomvíz martján – Feketeügy-vidéki magyar népballadák* című balladakötetem jelentette.

– *A hajdúkkal induló leányballadát milyen alkalmakkor énekeltek, ha énekeltek még? Kallósnak melyik moldvai falvakból voltak változatai?*

- Ezt a balladát első alkalommal Gelencén fedeztem fel, majd más felső-háromszéki falvakban (pl. Ozsdolán) is megtaláltam. Háromszéken elsősorban a cigányok virrasztóiban hangoztak el más, keserves, szomorkás dalokkal együtt, sajátos érzelmi hangulattal rendelkező dalfüzérekben. A ballada moldvai változatait Kallós Zoltán a székelyes csángómagyar nyelvjárást beszélő Klézsén találta meg.

- *Hogyan rögzítetted a balladákat?*

- Kezdetben hallás után kézzel, írásban jegyeztem le, majd Gazda József magnetofonjával rögzítettem korábbi és későbbi gyűjtéseimet. Végül szüleim támogatásával saját eszközt is vásároltam a Kovásznán üdülő külföldiektől. Mivel nagyon kevés kazettát tudtam akkor beszerezni, továbbra is leírtam a balladák szövegét, éneklés és diktálás közben.

- *1990 fontos fordulópont az életedben, hiszen akkor alapítottátok a Kriza János Néprajzi Társaságot és szintén akkor kerültél a kolozsvári egyetemi katedrára. Nagy váltás és merész kihívás is volt egyben.*

- A rendszerváltozáskor Kézdivásárhelyen voltunk még, februárban pedig egy táncháztalálkozót szerveztünk Deák Gyulával, s oda meghívtuk Zakariás Pendzsit, Gazda Klárát, Könczei Csillát. Kiállítás is rendeztünk, főleg moldvai viseleteket állítottunk ki. Egy esti beszélgetésen elhatároztuk, hogy néprajzi társaságot kellene alapítanunk. Tehát az ötlet Kézdin született meg. A társaság alapításában Zakariás Erzsébetnek óriási az érdeme, aki már '90 elején Kolozsvárra költözött családjával, s a hivatalos bejegyzést is ő készítette elő. Eredetileg Sepsiszentgyörgyön szeretnénk volna megalakítani, ahol Gazda Klára volt a Székely Nemzeti Múzeum néprajzi részlegének osztályvezetője, de az idősebb kolozsvári néprajzkutatók nem utaztak oda. 1990 márciusát írtuk, tehát nagyon sűrű volt a levegő. Március 18-ára hívtunk össze egy alakuló ülést Kolozsváron, az unitárius egyház belvárosi irodájába, mert egyedül csak az unitárius egyház merte vállalni, hogy helyet ad egy ilyen kezdeményezésnek, alakuló ülésnek. Többen hiányoztak onnan is, de Nagy Olga, Kallós Zoltán, Péntek János és sok kiváló kolozsvári magyar értelmiségi mellénk, úgymond fiatalok mellé állt. 35 éves voltam akkor. Eckstein-Kovács Péter intézte a

hivatalos bejegyeztetést. Arra emlékszem, hogy a törvényszéken Bardócz Sándor népzeneésszel, volt szabófalvi tanárral, későbbi kolozsvári tévés szerkesztővel rövidnadrágban, megrettenve vettünk részt ezen a komor bírósági rituálén.

A társaság alakuló ülésén, március 18-án Péntek János közölte velünk, hogy kezdeményezte a néprajz egyetemi oktatását, és megkérdezte tőlem, Keszeg Vilmostól és Gazda Klárától, hogy számíthat-e az együttműködésünkre. Mondtuk, hogy igen. Az események csak a nyár vége fele kezdtek felgyorsulni, aztán október elsejétől, versenyvizsga után, már alkalmaztak engem és Keszeg Vilmost, rá egy évre pedig Demény István Pál (öt akkor az akadémiához tudták alkalmazni) és Gazda Klára érkezett Kolozsvárra. Aztán mi, fiatalok, meghívtuk Tánzos Vilmost is, majd utána érkezett Köncei Csilla a tanszéki csoportba.

Tudatában voltunk akkor annak, hogy mit tudunk, és mit nem tudunk. Be kellett pótolnunk mindazt a tudást, amit igazából csak rendszeres egyetemi szakképzés során lehet megszerezni. Ezért a Kriza Társaság támogatásával évente 3-4 olyan tematikus konferenciát szerveztünk, ahová meghívtuk a magyarországi szakma legjobbjait. Ezek kiváló képzési keretet és lehetőségeket jelentettek, ugyanakkor az anyaországban is szerveztek évente határon túli népi kultúra, néprajz iránt érdeklődő kutatóknak hasznos szemináriumokat. A '90-es évek eleje tehát lázas tanulással telt, sokszor a könyvtárban együtt olvastunk, tanultunk saját diákjainkkal. De nekünk közben a tudományos fokozatokat is meg kellett szerezni. Péntek János megszervezte a doktori képzést, s rendszerint a szakma legkiválóbb embereit hívta meg a munkahelyi és a nyilvános védésekre. Rengeteget dolgoztunk, és néhány év alatt sikerült elmélyíteni, megszerezni ismereteinket és ledoktoráltunk. Amint már említettem, sokszor a diákjainkkal együtt tanultunk, akkori hallgatóink pedig olyan témák és terepek iránt érdeklődtek, melyek saját kutatásainkat is alapvetően meghatározták.

1991-ben kezdtük el Moldvában a több mint 10 éven át folyó alapkutatásainkat. Nagyon bonyolult és nehéz terepek bizonyult számunkra. Azt tudtuk, hogy az 1989-es változás adta lehetőséget ki kell használni. Még Kallós Zoltán nemzedéke is emlegette, hogy az '50-es évek végére, főleg '56 után mennyire bekeményített a hatalom, a rendszer, de még élt Moldvában az a generáció, aki magyarnak

vallotta magát, otthon magyarul beszélt, nagy tudással rendelkezett és őszinte vendégszeretettel, áldozatot vállalva fogadott minket.

- 1997-ben védted meg doktori dolgozatodat, melyben a szász hatásokat vizsgáltad az erdélyi magyar jeles napi szokásokban. Hogyan terelődött a figyelmed a szászokra?

- Binder Pál sugallta nekem, hogy az Erdélyről alkotott képem fogyatékos marad, ha Erdély másik harmadával, a szászokkal nem foglalkozom. Voltaképpen azt fedeztem fel lépten-nyomon, hogy a lakáskultúrában, a festett bútorokban, szokásokban, de gazdálkodásban is nagyon jelentős a szász hatás, tehát a szász szomszédság folyamatosan befolyásolta gazdasági életünket és szokásrendszerünket. Feleségem segítségével, akinek egyik családi nyelve a német, kezdtük bejárni 1982 után az erdélyi szász falvakat, hol kerékpárral, hol autóval vagy stoppal. Felkészülesemet nehezítette az a tény, hogy nagyon kevés magyar nyelvű szakirodalmat találtam a témával kapcsolatban, később pedig azzal is szembesültem, hogy német nyelven is elenyésző a királyföldi szász szokásokkal foglalkozó tanulmányok száma. Nagy élmény volt istentiszteleteiken, ünnepeiken, népszokásaikban jelen lenni, részt venni. Elsősorban a még ittmaradt szász öregektől gyűjtöttem, de beszélgettem olyan románokkal, magyarokkal is, akik szomszédként még emlékeztek a szászok különböző szokásaira.

- Levéltári kutatásaid is voltak?

- Átnéztem a hazai, erdélyi szászokkal kapcsolatos archívumokat, elutaztam Németországba is, a Neckar völgyébe, Gundelsheimba is, ugyanis ott van az erdélyi szászok központi archívuma, múzeuma. Hónapokon át kutattam ott, gyakorlatilag megismertem a szászokkal kapcsolatos szakirodalmat. Azt láttam, hogy senki nem foglalta össze a szász szokásokat, még ők maguk sem. Úgy jártam, mint Vargyas Lajos a magyar népballadákkal: először a francia balladákat kellett összefoglalnia ahhoz, hogy az európai balladák kontextusában elhelyezze a magyar anyagot. Végül így kerekedett ki egy 10 éves kutatás után a doktori disszertációm. Aztán a '90-es évek végén munkámnak lett még egy fontos hozadéka: a Dunatáj Alapítvánnyal, Buglya Sándor

kiváló operatőrrel, rendezővel együtt egy többrészes dokumentumfilmet szerkesztettünk.

- *Köteted német nyelven is megjelent. Volt-e ennek a fordításnak visszhangja az erdélyi szász kutatók körében vagy esetleg külföldön?*

- Itthon már szász nemzetiségű néprajzos kutató nem maradt, az egyetlen szász folklorista pedig 1992-ben kitelepedett Németországba, ahol iskolákban, felnőttoktatásban kereste meg a kenyerét.

A kötetem eljutott a szakemberekhez, egyetemi könyvtárakba. Számos publikációban látom, hogy felhasználják, hivatkoznak rá, és nemcsak néprajzkutatók, hanem muzeológusok, dokumentumfilmek is.

- *1990-ben alakult a KJNT, ami tulajdonképpen az Erdélyben folyó néprajzi kutatásokat fogja össze. Alapítani úgymond könnyű, de hosszú távon fenntartani egy intézményt már jóval nehezebb.*

- 1994-ben az Antall-kormánytól támogatást nyertünk, és Kolozsvárt megvásárolhattunk egy belvárosi ingatlant. Ez volt az egyik legmerészebb vállalkozásunk. Hogy miből fogjuk fenntartani, azt akkor még nem tudtuk, de az biztos, hogy a kolozsvári néprajzi iskolának otthont teremtettünk, könyvtárat, előadótermet, kiállítótermet, archívumot alapítottunk. A dokumentációs központ a kezdetektől napjainkig folyamatosan gyarapodott, intézményesült, és a tanszéki oktatásnak ez képezte a legfontosabb infrastrukturális, szakmai hátterét. A tanszéken egészen addig, amíg én dékánhelyettes lettem 2008-ban, közel húsz éven át, a 107-es szobában zsúfolódtunk össze, sokszor 7-8 tanár és sok-sok lelkes, érdeklődő diák volt ott egyidőben.

- *A néprajzi oktatásnak volt múltja a kolozsvári egyetemen, de egy közel 50 éves szünet után mit vettetek alapul, hogyan alakítottátok ki a kurzusokat?*

- Amint említettem, Péntek János kezdeményezte a néprajz szak újraindítását, a koncepcióját is ő alakította, állította össze. Ismerte a román egyetemi oktatás rendszerét, de hozzáigazította azt a magyarországihoz is, végül szakmailag azzal teljesen kompatibilissá tettük, s később Bukarestben ezeket a tanmeneteket, terveket akkreditáltattuk.

2002-ben aztán jött egy olyan politikai fordulat, amikor a kormányzat engedélyezte az önálló magyar tanszékek és karok alapítását. Mi nem kérdeztünk senkit, hanem kezdeményeztük az önálló néprajzi tanszék alapítását. Mindenki azt gondolta, hogy erős, hatalmas politikai lobbiban mögöttünk, de igazából nem volt semmi. Saját mestereink is meghökkentek az ötlettől, végül jól döntöttünk, mert mi vagyunk azóta is az egyetlen önálló néprajz tanszék Romániában, melynek keretében folklórt, tárgyi kultúrát és társadalomnéprajzot oktatunk.

– *A magyarországi néprajzi tanszékek közül majdnem mindeniket külön iskolaként is számontartják, mindenkinek megvan a maga hangsúlyosabb kutatási területe. Hogyan illeszkedik ebbe a sorba a kolozsvári tanszék?*

– Mi a régebbi hagyományokra is építettünk. Kolozsvárt Herrmann Antal még 1898-ban kezdhette el néprajzból egyetemi előadásait. A tanszéket 1940-ben alapították újra, majd 1943-tól érkezett Kolozsvárra Gunda Béla, aki elsősorban a terepkutatásoknak volt a híve, de hirdette az írott források jelentőségét is. Mi ezt a tradíciót folytattuk tovább. Az elmúlt három évtized alatt Keszeg Vilmos népi írásbeliség, népi emlékezet, hiedelemkutatással foglalkozott, Tánczos Vilmos népi vallásossággal, archaikus szimbólumokkal, moldvai imákkal, Gazda Klára népi díszítőművészettel, viselettel, lakáskultúrával, jómagam pedig ehhez a kínálathoz a népszokásokat, interetnikus kapcsolatokat és a falusi társadalmakat tettem hozzá, Könczei Csilla a vizuális kultúrának az elemzését, a politikai-antropológiai kutatásokat szorgalmazta, az utánunk érkező fiatalok, Szabó Árpád Töhötöm a gazdaságtársadalom kapcsolatára tette a hangsúlyt, Czégényi Dóra pedig interetnikus kapcsolatokkal, népi hiedelemvilággal, népi gyógyászattal és növényismerettel foglalkozik, Szikszai Mária vallásos ábrázolásokkal. Tehát eléggé széles körű, szerteágazó a tanszéki kollégák érdeklődése. Mindegyik kezdeményezett terepkutatásokat, mindenki azt támogatta, hogy kevésbé kutatott terepen, új témákkal vagy új forrásokkal foglalkozzanak a fiataljaink.

– *Nem túlzás, ha azt állítom, hogy a zabolai Csángó Néprajzi Múzeum a megvalósításaid közül a legkedvesebb számodra. Miért kapta ezt a nevet az intézményesüléskor, hiszen a gyűjtemény nemcsak csángó, hanem székely, román, cigány, szász muzeális tárgyakat is tartalmaz? Szerencsés*

vagy, hogy gyűjtéseidet már a '70-es években elkezdted, mert ma már alig van lehetőség arra, hogy a régiségkereskedők és a cigány árusok évtizedes fosztogatása után bármilyen tárgyi emléket felvásárolhass Moldvában...

- Amint már említettem, gyermekfejjel kezdtem meg tárgyi gyűjtéseimet: először kandallócsempéket és festett ládákat gyűjtöttem össze, majd viseleteket, textíliákat, különböző háztartásban és földművelésben használt eszközöket. Az 1970-es évek végétől már csángó és királyföldi falvakban vásároltam néprajzi tárgyakat.

1974-ben szüleimtől megkaptam a szomszédos telken álló bornaházat, ahol kiállítottam az összegyűjtött tárgyakat, s azokat megtekinthetőkké tettük az érdeklődők, látogatók előtt is. Ez a gyűjtemény egyre gyarapodott. 2000-ben, az akkori budapesti kormány kultúrpolitikája jelentős mértékben támogatta az erdélyi és moldvai magyar tájházak alapítását. De mivel akkor Moldvában igencsak összetett viszonyok voltak, végül úgy döntöttünk, hogy a Moldvához közel fekvő Orbaiszéken, szülőfalumban, Zabolán alapítunk csángó kultúrával foglalkozó múzeumot, amit az én saját, korábbi gyűjteményeimre alapozunk. Amikor megszületett az Európai Tanács csángókkal kapcsolatos ajánlása, mely a moldvai csángók szellemi és tárgyi örökségének összegyűjtését, megőrzését és organizált formában történő átadását, továbbörökítését szorgalmazta, úgy éreztük, hogy most már európai szinten is megalapozott saját kezdeményezésünk. Úgy véltük, hogy Székelyföldön is lehetőséget kell biztosítanunk arra, hogy az itteni magyar iskolások, fiatalok, hazai és külföldi idelátogatók megismerkedjenek a csángó népi kultúra egyetememes értékeivel, elemeivel.

- *Hogyan tudjátok működtetni? Benne vagytok egy országos rendszerben, vagy magánkiállításként működik?*

- Fiatal néprajzos barátaimmal (Deák Ferencsel, Dimény Attilával, Kinda Istvánnal) együtt 2004-ben megalapítottuk a zabolai Pro Museum Egyesületet, mely a gyűjtemény jogszerű tulajdonosa. Majd megállapodást kötöttünk a Székely Nemzeti Múzeummal, melynek szerkezetébe betagoltuk a zabolai külső részleget is, majd azt Bukarestben hivatalosan akkreditáltattuk. Tehát a nagy múltú intézmény biztosítja a szakmai felügyeletet, valamint egy kurátor fizetését. A 2003-tól működő intézményben sikeres állandó és tematikus kiállí-

tásokat, számos múzeumi- és terepgyakorlatot, könyvbemutatókat, különböző képzéseket szerveztünk. A kiállításokat és rendezvényeinket évente több ezer turista látogatja, újabban pedig azoknak többségét hazai, nem magyar, többségi érdeklődők alkotják. A múzeum Kovászna fürdőváros tőszomszédságában fekszik, mely folyamatosan sok érdeklődőt vonz évente. Ugyanakkor a Mikes család kastélyában is igényes külföldi és hazai látogatókat fogadnak.

- *Tudtommal egyik kezdeményezője, támogatója, majd szakmai tanácsadója, bizottsági tagja lettél az Erdélyi Értéktárnak, de az értéktár létrejötte előtt már foglalkoztál a székely népi kultúra emblematikus elemeinek vizsgálatával.*

- Igen, az utóbbi két évtizedben tudatosan foglalkoztam azokkal a székelyföldi néphagyományokkal, kulturális elemekkel (pl. székely kapu, kopjafa, kürtőskalács, festékesek, festett bútorok, pityókás kenyér, balladák stb.), melyek sajátos regionális, etnikai és nemzeti jelentéseket nyertek. Vizsgálódásaimat folyamatosan végzem, egy-két év múlva tanulmánykötetet szeretnék ezzel kapcsolatban megjelentetni.

- *Néhány éve a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajz Doktori iskolájának is oktatója vagy.*

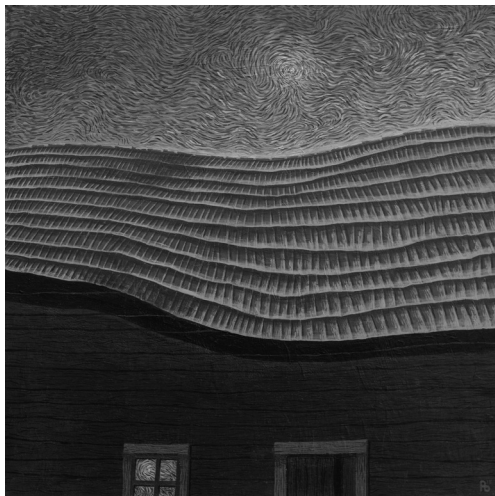
- Kolozsvári tanszékünknek mindig is speciális, folyamatos kapcsolata volt a debreceni néprajzi tanszékkel. Amikor Gunda Béla 1948-ban távozott a kincses városból, a következő évben Debrecenben tanszékét alapított. Én első ízben 1979-ben ösztöndíjas egyetemistaként látogattam el oda. A debreceni tanárok 1989 után jelentős szerepet játszottak a fiatal erdélyi etnográfusok továbbképzésében, doktori tanulmányaik, disszertációik befejezésében és megvédésében. Úgy éreztem, hogy valamit ebből a kalákában végzett munkából nekünk is meg kell hálálnunk, viszonznunk kell valamit. Ugyanakkor nagy kihívásnak véltem magyarországi fiataloknak beszélni, rendszeres előadások keretében, csángókról, szászokról, székelyekről, örményekről, románokról, szombatosokról, erdélyi tájegységekről, interetnikus kapcsolatokról, szokásokról, falusi társadalmakról és intézményekről.

- *Min dolgozol jelenleg? Mik a további terveid, vannak-e „dédelgetett álmaid”?*

- Nyugdíjazás előtt álló tanárként meg szeretném szerkeszteni a hazai magyar tájegységekről tartott előadásaimat, s önálló kötetben átadni az érdeklődőknek. Másodsorban a székely népi kultúra reprezentációival foglalkozó tanulmányaimat szeretném finalizálni. Harmadsorban pedig a zabolai gyűjteményt szeretném úgy intézményesíteni, hogy az akkor is eredményesen működjön, amikor én már nem tudom azt felügyelni, támogatni. 1990-től alapítója és elnöke voltam a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaságnak, s azt 2012-ben úgy adtam át nagyon tehetséges fiataljaimnak, hogy biztos voltam abban, hogy az intézményt még fiatalosabban, korszerűebben működtetik tovább, mint én.

- *Ugyanezt a pályát járnád végig, ha újrakezdhetnéd?*

- Végül is hálás vagyok az Istennek, hogy életemben elsősorban a hazai magyar népi kultúrával, szomszédságával foglalkozhattam gyűjtőként, tanárként, kutatóként és múzeumlapítóként.

Gyökerek (akril, vászon, 50 x 50 cm, 2020)